

Gelişmekte Olan Ülkelerde Dökümantasyonun Rolü: 1

Helmut ARNTZ

Uluslararası Dokümantasyon

Federasyonu (FID)

Başkan Yardımcısı

Yazar, makalesinde, (1) gelişmekte olan ülkelerin örgütlü enformasyon (bilgi akımı) hizmetleri ve yetişmiş dokümantalistlere olan ihtiyaçlarını incelemekte ve sanayileşmiş ülkelerle uluslararası kuruluşların bu ihtiyaçları karşılamakta gelişmekte olan ülkelere sağlayacakları yardımlara değinmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin dünya çapında bir bilgi akımı sistemine yapabilecekleri katkıya işaret etmektedir.

Geniş Anlamı İle Dokümantasyon

Kütüphaneciler ve dokümantalistler için, dokümantasyon hizmeti büyük ölçüde hemen hemen aynıdır. Bilginin izlenip bulunması, yani yayınlardan haberdar olmak, yerlerini saptamak, gereken yayınları temin etmek, temin edilenlerin listelerini ve bibliyografyalarını tanzim etmek ve özerlerini hazırlamak gibi görevler, bugün artık dokümantalistler ve kütüphaneciler için yapılması gerekli normal faaliyetlerdir. Bununla beraber, özlerin hazırlanması sadece teknik bir iş değildir. Bir dokümanda nelerin önemli, nelerin yeni olduğunu kavramak ve bundan gerekli sonuçları çıkarmak, sonra da uzupuzun bir dokümanın muhtevasını, içindeki önemli bilgileri yitirmeden, birkaç satır içinde adeta yeniden yazmak, ancak eğitimle kazanılabilecek bir yetenek, bir beceridir. Ve bu eğitim idarecilik, bilim veya eğitim alanlarında herhangi bir faaliyet için ne derece önemli ise, burada da o kadar önemlidir. Yine, keza, bir dokümanın muhtevasını birkaç anahtar-kelimeyle veya sınıflandırma sembolüyle tanımlayabilmek de eğitim gerektiren bir işdir. Bu nedenle, yapılması gerekli ilk iş gelişmekte olan ülkelerde dokümantasyon hizmetlerinin gerektirdiği yetenekleri kazandıracak eğitim ve öğretimin yoğunlaştırılması ve bunun bir bütün olarak eğitim politi-

kasının temel faktörü haline getirilmesi-dir. Bu çeşit bir eğitimin sonuçlarından ister dokümantasyonun kendisi, isterse başka bir çalışma alanında yararlanılsın, bu farketmez.

Bunun için de, gelişmekte olan ülkelerde dokümantasyonun temel önemi sadece ülkeye bilgi akımı sağlamaktan ibaret değildir. Bütün kütüphanecilik ve dokümantasyon kuruluşları birer eğitim ve öğretim merkezleridirler ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu çeşit kuruluşlar araştırmanın güçlü birer kalesi durumundadırlar. Ancak genç devletlerin ekonomik, teknik, sosyal ve çoğunlukla politik gelişmeleri bilimin sonuçlarına bağlıdır. Büyük Sahra'nın güneyindeki Afrika'nın en eski kütüphanelerinden biri olan «Ibadan (Nijerya) Üniversite Kütüphanesi»nin geçmişi sadece 20 yıllık; buna karşılık bugün sahip olduğu eserlerin sayısı 250.000'e yaklaşmaktadır. Bunun, iç dokümantasyon problemleri ortaya çıkardığı açıktır, ancak aynı zamanda yayın dalgasının bu yeni ülkeleri nasıl hazırlıksız yakaladığına veya yaklayabileceğine de bir örnektir. Bu da, bu büyük ve de gittikçe büyüyen çığın hakından gelecek dokümantasyon personelinin vaktiyle yetiştirilmesi gereğini ortaya koyar.

Aynı şey uygulanan yöntemler için de geçerlidir. Mikrofilm, elektrokopi, termokopi v.b. gibi daha karışık işlemler aracılığıyla meydana gelen bilgi-akım zinciri hiç kopmaksızın, basit kopyadan, mekanik olarak delinen delgili kartlar ve elektronik bilgi makinalarına kadar uzanmaktadır. Zincirdeki her halkanın, ister kopya

(1) Bu makale, 27 Kasım 1969'da UNESCO/Friedrick-Neumann Foundation tarafından Makerere University College'da, Kampala (Uganda), düzenlenen «Dökümantasyon konusunda Bölgesel Eğitim Kursu»nda verilen bir konferanstan alınmıştır.

çoğaltma, ister elle delinen kartlar, ister mekanik dokümantasyon işlemleri olsun, genel ekonomik kalkınmada bir parça tuzu, bir parça katkısı vardır. Örneğin, bir dokümanı bir sürü insanın okuyabilmesi için birkaç dakika içinde çoğaltıverme, gelen postayı ilgili kişilere kendiliğinden dağıtıverme ve mikrofilm biçiminde —yani hemen hemen hiçbir ağırlık tutmadan— herçesit ve çok sayıda yabancı doküman getirtebilme olanakları küçümsenmeyecek gelişmelerdir, ve hepsinin politika, bilim, idarecilik ve ekonomi için ayrı ayrı anlamları ve önemi vardır.

Ulusal Bibliyografya

Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu, tahmin ettiklerinden daha zengin literatüre sahiptirler. Çünkü, bunların kendi ülkele-
rindeki yerli ve yabancı yayınları kapsayacak bibliyografyaları yoktur. Örneğin, 1957'de Unesco, Pakistan için Karachi'de bir Ulusal Dokümantasyon Merkezi'nin kurulmasına yardım etti ve birkaç ay içinde pekçok değerli esere sahip yüzlerce kütüphane keşfedildi ve bunların koleksiyonları ilk kez kataloglandı. Yerli ve yabancı yayınların kataloglarının toplanması bibliyografya hazırlıklarının ilk adımını teşkil eder. Kütüphane faaliyetlerinin koordinasyonu sonucu, söz konusu ülkede yayınlanan her yeni dokümanın kaydını yapan ve bu işi devamlı olarak sürdüren ulusal bibliyografyalar olacaktır. Daha önce yayınlanmış yayınlar sonradan kapsama alınıp, bibliyografyaya dahil edilebilir. Yine ülkede mevcut bütün yabancı yayınların, özellikle süreli yayınların listesi merkezi bir katalogta toplanmalı ve yine bu merkezi katalogta bu dergilerin nerede, hangi kütüphanelerde bulunduğu belirlenmelidir. Yani bir toplu katalog hazırlanmalıdır. Bütün bu işler bir Ulusal Bibliyografya ve Dokümantasyon Merkezi tarafından yürütülmelidir.

Ulusal Bibliyografyanın sağlayacağı başka bir yarar da gerek ülke içinde, gerekse diğer ülkelerle yayın değişimi ilişkileri kurulmasına yardım eder. Sanayileşmiş ülkelerle ilişki kurulmasını sağlar ve kitap, dergi ve özellikle bilimsel raporlar ve temini güç diğer dokümanların sağlanmasını kolaylaştırır. Bu çeşit bir merkezde ayrıca mikrofilm okuma ve büyütme cihazları da bulunmalıdır.

Yayımların Seçimi :

Teknolojik, ekonomik ve bilimsel gelişmeyi belirleyen ve sanayileşmiş ülkeleri gittikçe daha çok düşündüren doküman tipi ulusal bibliyografyada pek rastlanmayan yayınlardır. Bu öylesine büyük bir sorundur ki, tek bir konuyu ele alan yüzbinlerce doküman yayınlamıyor olabilir. Ve işte burada, dokümantasyonun başka bir yeteneği —seçme yeteneği— rol oynamak zorundadır. Gelişmekte olan bir ülkenin ekonomisini oluşturmak bakımından sözü edilen dokümanların değeri ve anlamı çok değişiktir. Bir dokümantalist sorumlu olduğu konunun ihtiyaçlarına öylesine âşina olmalıdır ki, mevcut binlerce, onbinlerce bilgi (doküman) yığını içinden kendi ülkesi için özellikle ve öncelikle gerekli olanı seçebilmelidir. Belli bir konuda binlerce dokümanın adını alt alta sıralamak, ilgili konuda en uygun on-onbeş dokümanı seçebilmekten elbette daha kolaydır.

Bu da gelişmekte olan ülkeler için dokümantasyonun öneminin odak noktasına götürür bizi. Şöyle ki, herkese tam anlamıyla ihtiyaç duyduğu en uygun bilgiyi sağlama. Gelişmekte olan ülkeler için özellikle önemli olan başka bir nokta da şudur: Bu ülkeler, (sırf kolay diye) halen modası geçmiş yöntemleri uygulamaya devam etmemelidirler; aksine, daima en son gelişmelerden haberdar olmalı ve uygulama yöntemlerini bunlar arasından seçmeli ve kullandıkları yöntemle ilgili yenilikleri izlemelidirler. Bu görüldüğü kadar ür-kütücü, zor bir iş değildir. Gelişmekte olan ülkelerin hiçbirisi, bilim ve teknolojinin bütün sektörlerinde birden aynı zamanda faaliyet gösteremez. Her ülkede (o ülkenin özel koşulları gereğince saptanmış) başlıca çalışma alanları ve öncelikler mevcuttur. Dokümantasyonun önemli bir fonksiyonu da, bilgiyi bu belli başlı çalışma alanlarının hizmetine yöneltmektir. Bu durumda çeviri hizmetleri gerekebilir, çünkü pek çok halde, ülke ihtiyaçları için gereken en uygun dokümanların çoğu ülkenin ana dilinde değildir ve hatta ülkede en geçerli uluslararası ölçüde kullanılan bir yabancı dilde de olmayabilir.

Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş ülkelerin fazlalıkları için bir mezbelelik olarak düşünülmemelidir. Aksine genç ülkelerin bu konuda kendilerinin gösterecekleri çabadır, önemli ve yapıcı olan.

İşbirliği İhtiyacı :

Dokümantasyonun tam anlamıyla etkin ve verimli olabilmesi için, gelişmekte olan ülkede en yüksek seviyede bir işbirliği sağlanmalıdır. Eğer bir ünite, bir okuyucu, veya bir kuruluş komşusunun ne iş yaptığını haberdar değilse, bunların ihtiyaçlarını bilmiyorsa, yani genel bir deyişle, o ülkede koordinasyon ve işbirliği sağlanamamışsa, şu çeşit manzaralara her zaman rastlamak mümkün olacaktır : Bir yanda kullanılmayan ve hiç gerekmeyecek olan bir takım bilgiler, dokümanlar yığını; öte yanda bu bilgilere ihtiyaç duyan, fakat bulamayan kişiler ve kuruluşlar.

Aynı derecede önemli başka bir nokta da, sağlanan bilginin (dokümanın) bu bilgiye en çok ihtiyacı olan başlıca kullanıcılara ulaştırılmasıdır. Gelişmekte olan bir ülkede, bir kütüphaneci «sadece okunan kitap yararlıdır» sloganını şiar edinmiş dinamik ve enerjik bir kişi olmalıdır. Dokümantalistler için de benzeri sloganlar bulunabilir. Bu nedenle, yararlı olabilmek için merkezî (ulusal çapta) çeviri ve çoğalma servisleri kurulmalıdır (Örneğin, birçok kuruluşu hizmet edecek bir XEROX çoğaltma makinası alınabilir; ancak aynı miktar parayla ayrı ayrı yirmi merkez teçhiz edilmeye kalkılırsa, alınacak âletler daha az kapasiteli, daha modası geçmiş, küçük ve yetersiz âletler olacaktır. Bunun yerine, kaynakları birleştirip, yirmi merkeze hizmet edecek daha gelişmiş âletler almak daha rasyonel olur). Bir ülkedeki kütüphaneler, dokümantasyon merkezleri ve bilgi toplayıp yayan diğer kuruluşlar hem birbirleriyle hem özel veya kamu sektöründen her çeşit kuruluş ve kişilerle daimi ilişki içinde olmalı, böylece her parçası arasında koordinasyon olması gereken, ulusal bir bilgi-akımı sistemi meydana getirilmelidir.

Bu meselede kesin rolü oynayacak olan genç ülkelerin kendi özel çabalarıdır. Bunlar, ilkönce, kendi ülkelerindeki yerli ve yabancı yayınların kataloglarını ve giderek bibliyografyalarını hazırlamalıdır. Mevcut kütüphaneleri, arşivleri ve diğer bilgi merkezlerini tek bir sistem halinde kaynaştırmalıdır. Doküman çoğaltma ve çeviri servisleri kurmalıdırlar, dokümantasyon ünitelerinde okuyucuların gerçek ihtiyaçlarını saptamalı ve bunları uygun kaynaklara yöneltmelidirler; ihtiyaç

duyulan yabancı yayımları temin edecek ve dağıtımını yapacak merkezler kurmalıdırlar. Daha buna benzer bir sürü şey sayılabilir.

Dokümantalistlerin Yetiştirilmesi :

Sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere dokümantasyon konusundaki en önemli katkısı, herseyden önce, dokümantalistlerin eğitilmesi, yetiştirilmesi yönünden olmalıdır. İnsan faktörünün önemini çok fazla büyütme gereksiz. Genç ülkeler kabiliyetli gençlerden yoksun değil. Bu ülkelerde eksik olan, bu yetenekli gençlerin yetiştirilmesi olanaklarıdır.

Mevcut tekniklerin hepsi kopya edilebilir ve bir ülkeye aktarılabilir. Ancak, bu teknikler ve yöntemler sadece iyi yetiştirilmiş elemanlar tarafından uygulandıkları, kullanıldıkları zaman yararlı birer araç haline gelirler. Yine aynı şekilde, bilimin sonuçlarını kullanacak, uygulayacak uzmanların eğitim ve bilgi seviyesi dünya yüzündeki bilimsel bilginin en son safhasıyla eş düzeyde ise bilim bir ülke için nimetlerin en büyüğü olabilir. İşte dokümantasyonun amacı, gelişme çabasında olan genç ülkelerin bu düzeye ulaşmasını ve bu düzeyde kalmasını mümkün kılmaktır.

Bu da ancak, gelişmekte olan ülkeler hükümetlerinin bu konudaki büyük sorumluluklarının bilincine varmalarıyla mümkün olur. Bilim ve teknik bakımından böylesine komplike bir hale gelmiş ve birbiri içine girmiş olan modern dünyada, ulusal gelenekler ve töreler (ne kadar büyük olursa olsun), bir ülkenin gelişmesi için yeterli değildir, artık. Gerekli olan başka bir şey de, ülkelerin kendilerini daha büyük toplulukların bir üyesi olarak hissetmeğe hazır olması ve nereden gelirse gelsin bilgiyi küçümsemeden kabul etmesidir. Ayrıca, bugünün bilgi akımını izleyebilmek için ve bu akımdan yeterince fayda sağlayabilmek için, ulusların kendi dillerinden başka, uluslararası ölçüde kullanılan dillerden birini bilme zorunluluğunu da hissetmeleri gerekir. Gelişmekte olan ülkeler, en yetenekli, en değerli elemanlarının yeryüzünde bilim ve teknolojinin en çok geliştiği yerlerde ve iyi eğitim kurumlarında yetişmelerini sağlamak için her türlü fedakârlığı yapmağa hazır olmalıdırlar.

Çeviren : Sönmez TANER